

Bazı tefsir kitaplarında görülen (Zemahşerî, V, 461; Beyzâvî, IV, 116), “Zuhuruf sûresini okuyan kimsede kıyamet gününde kendilerine, ‘Ey kullarım! Artık şimdi sizin için korku söz konusu değildir ve siz üzülecek değilsiniz, hesaba çekilmeden cennete girin!’ şeklinde hitap edilecek kimseler içinde yer alır” meâlindeki hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir (Zemahşerî, I, 684, dipnotu 346; Trablusî, II, 721).

Ali Muhammed Hamîd Hammâd, *el-Esrârü'l-belâğîyye fi sûreti'z-Zuhuruf* adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır (Ezher külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye, 1993). Ahmed Hasan Ferhât, “Te'vîlü âyeti'z-Zuhuruf 'kul in kâne...’” adlı makalesinde sûrenin 81. âyeti üzerinde durmuş (*Mecelle-tü's-Şer'fa ve'd-dirâsâti'l-İslâmîyye*, VI/14, s. 17-53, Küveyt 1989), Muzaffer Özel de “Zuhuruf Sûresi 81. Âyetin Anlamı Üzerine” ismiyle bir makale yayımlamıştır (*DEĞİLİHYAT Fakültesi Dergisi*, sy. XXI, İzmir 2005, s. 175-191). John Burton da söz konusu âyetin yorumu hakkında çeşitli müfessirlerin görüşlerini bir araya getirmiştir (“The Interpretations of Q 43, 81 and The Techniques of the Exegetes”, *Proceedings of the 14th Congress of the Union Europeenne des Arabisants et Islamisants: -Part One- Budapest, 29th August-3rd September 1988*, ed. A. Fodor, Budapest 1995, s. 3-12).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 107; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. Murtaza Bedir), İstanbul 2008, XIII, 219, 252, 261-264; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1424/2003, s. 235, 293; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684/346; V, 461; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'*, Beyrut 1408/1988, XVI, 41, 69; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 116; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhi 'an sedidiz-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhi* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 721; Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. XV; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye haşâ'îşü's-süver*, Beyrut 1420/1999, VIII, 79-102; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Beyrut 1420/2000, XXV, 209-210, 274-275; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *el-Ehâdis ve'l-âşârü'l-vâride fi fezâ'ili süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-227, 301; Seyyid Muhammed Hüseyinî – Mahbûbe Müezzîn, “Sûre-i Zuhuruf”, *DMT*, IX, 375-376.

BEKİR TOPALOĞLU

ZUHÜR (الظهور)

Hakk'ın isim ve fiillerinin âlemde tecelli etmesi anlamında tasavvuf terimi

(bk. TECELLÎ; VAHDET-i VÜCÜD).

ZUHÜR (الظهور)

Bir cisimde bilkuve var olan (kümin) bir şeyin açığa çıkıp bilfiil var olması anlamında felsefe ve kelâm terimi (bk. KÜMÜN).

ZUHÜRİ-İ TÜRŞİZİ (ظهوری ترشیزی)

Nûruddin Muhammed Tâhir-i Türşizi
(ö. 1025/1616)

İranlı şair ve edip.

944 (1537) yılında Horasan'ın Türşiz şehrine bağlı Cemend köyünde doğdu. Mahlası “Zuhûrî”dir. Hayatına dair yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Horasan'da iyi bir eğitim aldığı ve edebiyatla yakından ilgilendiği bilinmektedir. Şiire olan yeteneğini ilerletmek ve bu alanda bilgilerini arttırmak için seyahate çıktı. İlk önce Yezd Valisi Gıyâseddin Muhammed Mîr-i Mirân'ın sarayına intisap etti, orada Vahşi-i Bâfkî ile tanıştı. Daha sonra yedi yıl kaldığı Şiraz'da tarihçi, şair, hattat ve müzehhip Molla Dervîş Hüseyinî-i Şîrâzî'den hat dersleri aldı. Buradan İsfahan'a geçip kısa bir süre Safevî Hükümdarı Şah I. Abbas'ın sarayında bulundu. Dönüşte Hindistan'a gitti. Bazı kaynaklarda Hindistan'dan önce hac için Mekke'ye gittiği kaydedilir. Hindistan'a varınca (1572 veya 1580) Ahmednagar'a uğradı ve Nizâmşâhiler'den Sultan II. Burhân Nizâmşah'ın (1591-1595) hizmetine girdi. Saray şairlerinden Melik-i Kummî ile dostluk kurdu. Onun yanında şiirini ilerleterek *Sâkinâme* adlı mesnevisini yazdı ve “Melikü's-suarâ” unvanını aldı. Birkaç kasidesini gönderdiği Taki-i Kâşî bunları çok beğenip *Hulâsatü'l-eş'âr* adlı eserinde nakletti. Ekber Şah sarayının şairlerinden Feyzî-i Hindî ile mektuplaştı, ardından onunla görüşüp sohbetlerine katıldı. Bir müddet sonra hac için tekrar Mekke'ye gitti; orada iken II. Burhân Nizâmşah'ın vefatını haber alınca Bîcâpûr'a geçerek Âdilşâhiler'in sarayında II. İbrâhim Âdilşah'ın hizmetine girdi. Kendisi gibi hac dönüşü Bîcâpûr'a gelip saraya intisap eden Melik-i Kummî ile dostluğunu sürdürdü ve kızıyla evlendi. Ortak eserler de yazan bu iki şair II. İbrâhim Âdilşah adına *Gülzâr-ı İbrâhim* adlı bir mesnevi kaleme aldı. II. İbrâhim Âdilşah'ın sarayında iken yazdığı mensur eserlerle de tanınan Zuhûrî, 1025 (1616) yılında Dekken'de çıkan bir isyan sonucu kayınpederi Melik-i Kummî'yi kaybetti, iki ay kadar sonra da kendisi vefat

etti. Dihhudâ vefat tarihini 1026 olarak gösterirse de (*Lugâtname*, IX, 13793) Bedüzzaman Fûrûzanfer, 1024, 1025 ve 1026 (1617) yıllarını verir (*Sûhan ü Sühanverân*, s. 596).

Zuhûrî Sebki Hindî tarzında şiirler söylemiş, bu konuda başarılı sayılmakla birlikte kaynaklara göre döneminin önemli şairlerinden Örfî-i Şîrâzî'nin seviyesine ulaşmamış, daha çok gazel ve mesnevi türünde başarı göstermiştir. Zuhûrî, Fars edebiyatında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sâib-i Tebrîzî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Molla Câmi ve Ehli-i Şîrâzî'nin ardından 1224 gazelle en çok gazel söyleyen şairler arasında altıncı sırada yer alır (Sîrûs Şemîsâ, s. 227). Uzun kasidelerinin çoğunda on iki imamı ve II. İbrâhim Âdilşah'ı övmüştür. Rubâileri ve bazı gazellerinde âşıkane ve ârifane mazmunların bulunmasından dolayı Abdülhüseyn Zerrînkûb'a göre Zuhûrî mutasavvîf şairler arasında sayılabilir (*Seyri der Şîr-i Fârsî*, s. 112).

Eserleri. A) *Manzum*. 1. *Divân*. Çok sayıda yazma nüshası birbirinden farklı olan divan (Münzevî, III, 2419-2421) türlü şekillerde tertip edilmiş, bazılarında mesneviler hariç gazel, kaside, kıta, terkibi-bend ve rubâileri bir araya getirilip 10.400 beyit olarak neşredilmiş (Kanpûr 1296, 1315, 1317; nşr. Asgar Bâbâ Sâlâr, Tahran 1390 hş.), mesnevileri dahil edilip *Külliyât* adıyla da basılmış (Kanpûr 1315), rubâileri ayrıca Ekber Bihdârvend tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1389 hş.). 2. *Sâkinâme*. Şairin II. Burhân Nizâmşah adına kaleme aldığı en tanınmış mesnevisidir. “Feülün feülün feül” veznindeki mesnevinin beyit sayısı nüshalara göre 4000 ile 4500 arasında değişir (a.g.e., IV, 2875). Zuhûrî bu mesnevisinde kayınpederi Melik-i Kummî ile Safevî Sultanı Şah I. Abbas'ın da adlarını anıp kendilerine övgüde bulunmuştur. Hindistan'da çeşitli basıkları yapılan eser (Leknev 1263; Kanpûr 1293, 1298) İran'dan daha çok tanınmış ve ilgi görmüştür. 3. *Gülzâr-ı İbrâhim*. 9000 beyitlik bir mesnevi olup ilk yarısı Melik-i Kummî, ikinci yarısı Zuhûrî tarafından II. İbrâhim Âdilşah adına kaleme alınmıştır (Madras 1309). Eserin mensur mukaddimesini Zuhûrî yazmış, mesnevi üslûp ve içerik bakımından oldukça ilgi görmüştür. 4. *Hân-ı Halîl*. Yine Zuhûrî ile Melik-i Kummî'nin ortak bir mesnevisi olup bu da II. İbrâhim Âdilşah adına telif edilmiştir. Eser ayrıca Âdilşah'ın sarayında bulunan sanatçılardan söz ettiği için aynı zamanda bir tezkire niteliği taşımaktadır (Madras 1268). 5. *Nevres*. II. İbrâhim Âdil-

ZUHÛRÎ-İ TÜRŞİZÎ

şah'ın Hintçe yazdığı müziğiyle ilgili mesnevinin (Leknev 1955) Zuhûrî ve Melik-i Kummî tarafından Farsça'ya tercümesi ve şerhidir. Nizâmî-i Gencevî'nin *Mağzenü'l-esrâr*'i üslûbunda ve "müfteilün müfteilün fâilün" vezinde kaleme alınan bu eserin başına da Zuhûrî mensur bir mukaddime yazmıştır. *Nevresnâme* ve *Menba'u'l-enhâr* adlarıyla da anılan mesnevinin beyit sayısı nüshalarına göre 4000 ile 9000 arasında değişmektedir. Birçok nüshası bulunan eser (a.g.e., IV, 3287; V, 3647) ayrıca basılmış (Kanpûr 1294), mukaddimesi de ayrı bir risâle halinde neşredilmiştir.

B) Mensur. 1. Se Neşr. Zuhûrî'nin Gülzâr-ı İbrâhîm, Hân-ı Halîl ve Nevres adlı mesnevilere yazdığı mukaddimelerden oluşur. Çok sayıda nüshası bilinen eser (a.g.e., V, 3558, 3580, 3647) *Se Neşr-i Zuhûrî, Muqaddimât-i Se Neşr-i Zuhûrî* ve *Muqaddimât-i Zuhûrî* adlarıyla Hindistan'da defalarca basılmış (Leknev 1266, 1281; Kanpûr 1269, 1272, 1285, 1294, 1300), İmambahş Sahbâî-yi Dihlevî bu eseri şerhetmiştir (*Şerh-i Se Neşr*, Leknev 1298). **2. Minâbâzâr.** II. İbrâhîm Âdilşah tarafından inşa ettirilen pazar yerinin tasviri ve sultanın methine dair olan bu eser de (Leknev 1259, 1274; Kanpûr 1324) İmambahş Sahbâî-yi Dihlevî tarafından şerhedilmiştir (*Şerh-i Minâbâzâr*, Kanpûr 1303). **3. Ruķâ'ât. Peñç Ruķ'a** ve *Tebessüm-i Şühedâ* adlarıyla da kaydedilen eser aşkı ve aşk uğruna can verenleri ele alır (Kanpûr 1287, 1299). İmambahş Sahbâî-yi Dihlevî bu eseri de şerhetmiştir (*Şerh-i Peñç Ruķ'a*, Leknev 1297). Bunların dışındaki kaynaklarda Zuhûrî'ye *Teşhîr* (Lahor 1278), *Şerh-i Zuhûrî* (Kanpûr 1296), *Vâkı'ât-ı Kerbelâ* (Leknev 1305, 1307), *Âyîne-i Râz*, *'Abdeliyye, Bahâriyye, Hâzân u Bahâr, Kasemnâme, Kitâb-ı Münşe'ât* adlı manzum eserlerle mensur bir *Hûsn ü 'Aşķ* nisbet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdünnebi Fahrüzzamânî-i Kazvîni, *Meyhâne* (nşr. Ahmed Gülçin-i Meânî), Tahrân 1340 hş., s. 363 vd.; Abdülbâkî Nihâvendî, *Me'âşir-i Rahîmî* (nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahrân 1381 hş., s. 238-264; *Keşfü'z-zunûn*, I, 973, 974; Münzevî, *Fihrist*, III, 1880, 2419-2421; IV, 2875, 3068, 3287; V, 3558, 3580, 3647; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 950, 1355; II, 1930, 2335; III, 2881, 3097-3098, 3240; IV, 5097; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Tezkire-i Peymâne*, Meshed 1359 hş., s. 114, 525, 567; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Seyrî der Şî'r-i Fârsî*, Tahrân 1371 hş., s. 112; *Ferheng-i Fârsî*, V, 1117; Sirûs Şemîsâ, *Seyr-i Gâzel der Şî'r-i Fârsî*, Tahrân 1362 hş., s. 227; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâñîfi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, IX, 656-657, 1099; XIX, 327; XXIV, 368; Şibîlî Nu'mânî, *Şî'rü'l-'Acem* (trc. M. Takî Fahr-i Dâî-yi Gilâ-

nî), Tahrân 1368 hş., III, 42, 52; Bedüzzaman Fûrûzanfer, *Sûhan ü Sûhanverân*, Tahrân 1369 hş., s. 596, 597; Adnan Karaismailoğlu, *İran Edebiyatında Sâkinâmeler* (yüksek lisans tezi, 1991), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 35; J. Rypka v.dğr., *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân* (trc. Keyhüsrev Kişâverzî – Virâster Behmen-i Hamîdî), Tahrân 1370 hş., s. 436; "Zuhûrî-i Tûrşîzî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahrân 1380 hş., IV, 1659-1660; Dihhudâ, *Luğat-nâme* (Muîn), IX, 13793; Nazîf Şahinoğlu, "Zuhûrî", *İA*, XIII, 626-629; P. E. Losensky, "Zuhûrî Turşîzî", *EP²* (İng.), XI, 566-567.

NURİ ŞİMŞEKLER

ZÛKÂR SAVAŞI

(بوم ذي قار)

**Bekir b. Vâil kabilesi önderliğinde
Arap kabilelerinin
Sâsânîler'i mağlûp ettiği savaş
(610 [?]).**

Eyyâmü'l-Arab'in en önemlilerinden biri olup Adnânîler'e mensup Bekir b. Vâil kabilesinin su kuyusu Zûkâr mevkiinde daha sonra kurulan Kûfe ile Vâsît şehirleri arasında cereyan etmiştir. Kaynaklarda savaşın sebepleriyle ilgili farklı rivayetlere yer verilmektedir. Bununla birlikte Kısra II. Hüsrev'in kâtibî ve mütercimi olan hıristiyan Arap şairi Adî b. Zeyd'in son Hîre (Lahmî) Hükümdarı III. Nu'mân b. Münzir tarafından, Nu'mân'ın da kısra tarafından öldürülmesi ve ardından gelişen olaylar genelde savaşın sebebi olarak gösterilmektedir. Konuya geniş yer veren Taberî de savaşın bu yüzden çıktığını yazar (*Târîh*, II, 193 vd.).

Taraflar arasındaki düşmanlık Kısra II. Hüsrev'in Nu'mân b. Münzir'i Hîre hükümdarlığına tayin etmesiyle başladı. Kısra, Adî b. Zeyd'in tavsiyesi üzerine Münzir b. Münzir'in ölümünden sonra yerine Münzir'in oğullarından Nu'mân'ı getirdi. Fakat Adî b. Evs bundan memnun kalmadı, çünkü Nu'mân'ın yerine kardeşi Esved'in getirilmesini istiyordu. Bundan dolayı Adî b. Zeyd ile Nu'mân'ın arasını açmaya karar verdi. Ardından Nu'mân'a sürekli hediyeler gönderip güvenini kazandı ve Nu'mân'ın Adî b. Zeyd hakkındaki olumlu kanaatini değiştirmeye çalıştı. Nihayet isteğine ulaştı; Nu'mân, Adî b. Zeyd'i yanına çağırıp onu önce hapsedti, ardından da öldürdü. Fakat Nu'mân daha sonra bu yaptığından pişman oldu; yanına gelen kısranın elçisine rüşvet vererek Adî'nin eceliyle öldüğünü bildirdi. Bir müddet sonra da Zeyd b. Adî'nin, babası Adî b. Zeyd'in yerine tayinini sağladı.

Nu'mân'ın kısranın güvenini kazanma yolundaki bu girişimleri ilk başta kendisi-

ne yarar sağladıysa da sonraki gelişmeler taraflar arasında savaşı kaçınılmaz kıldı. Rivayete göre II. Hüsrev önceki hükümdarlar gibi güzellikleriyle meşhur câriyeleri sarayına almak istiyordu. Kısra'nın yeni tercümanı Zeyd b. Adî hükümdara istediği güzellikte yirmiden fazla kızın Münzir hânedanında bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine Kısra kızları getirmesi için Zeyd b. Adî'yi elçiyle birlikte Nu'mân'ın yanına gönderdi. Ancak Nu'mân bu isteği aşağılayıcı bularak çok öfkeleni ve tepkisini ağır sözlerle ortaya koydu. Münzir hânedanında kısra'ya uygun kızların bulunmadığını söyleyip elçileri geri yolladı. Medâin'e dönen elçiler durumu kısra'ya anlattılar. Beklemediği bu tepki karşısında kısra da çok öfkeleni ve bir süre sonra onu bir mektupla yanına çağırıldı. Nu'mân b. Münzir kısra'nın davetinin sebebini anladı ve Tay kabilesiyle diğer Arap kabilelerinden yardım istedi. Abs kabilesinden Benî Revâha b. Sa'd dışında bu isteğine olumlu cevap verilmedi. Bunun üzerine Nu'mân, Zûkâr mevkiinde yaşayan Bekir b. Vâil kabilesinin kollarından Benî Şeybân'a giderek ailesini ve savaş teçhizatını kabilenin liderlerinden Hânî b. Mes'ûd'a emanet etti. Ardından kısra ile görüşmek için Medâin'e gitti, fakat orada hapsedilerek öldürüldü (602). Böylece kısra Lahmî hânedanına son vererek Tay kabilesinden İyâs b. Kabîsa'yı Hîre valiliğine getirdi.

II. Hüsrev, İyâs b. Kabîsa'dan Nu'mân'ın Hânî b. Mes'ûd'un yanına bıraktığı emanetleri alıp kendisine göndermesini emretti. Fakat Hânî emanetleri sahibinden başkasına teslim etmeyeceğini bildirince kısra, Benî Şeybân'ın mensup olduğu Benî Bekir b. Vâil kabilesini yok etmeye ant içip onlara savaş ilân etti. Savaş planı için Tağlib kabilesinden istihbarat desteği aldı. Buna göre saldırdı. Bekir b. Vâil kabilesinin yaz aylarında Zûkâr suyunun etrafında toplandığı günlerde düzenlemeye karar verdi. Kabile Zûkâr suyunun çevresinde bir araya gelince kısra Tağlib kabilesinden Nu'mân b. Zür'a'yı göndererek teslim olmalarını yahut yurtlarını terketmelerini, aksi takdirde kendileriyle savaşılacağını bildirdi. Bekrîler ise kısra ile savaşmaya karar verdiler. Kısra II. Hüsrev de Hîre Valisi İyâs b. Kabîsa'yı Sâsânî ordusunun başına getirdi. Orduda Sevâd bölgesi kumandanları, Benî İyâd ve Tağlib gibi Arap kabileleri de yer almaktaydı. Bekrîler de başta Benî İcer olmak üzere müttetik kabilelerin desteğiyle hazırlıklarını tamamladılar. Nihayet savaş Zûkâr mevkiinde başlandı. Bekir b. Vâil önderliğindeki Arap ka-